

Η παρακμή του Κυπριακού καθεστώτος εξαίρεσης: Από την οργανική κρίση στην υπέρβαση του «δόγματος της ανάγκης»;

Του Νίκου Τριμικλιγιώτη

Εισαγωγή

Στο διάγγελμα της 1^{ης} Απρίλιου 1961, ο πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, τέλειωσε με το νομικό γνωμικό «Salus populi suprema lex esto»: το καθεστώς εξαίρεσης ήταν παρόν από την πρώτη κιόλας στιγμή της ανεξαρτησίας εφόσον «η σωτηρία της πατρίδας είναι ο υπέρτατος νόμος». ⁱ Το λεγόμενο «δόγμα της ανάγκης» θα εφαρμοστεί σε μικρό χρονικό διάστημα και θα θριαμβεύσει καθώς οι θιασώτες κι απολογητές του δόγματος ανάγουν την ομιλία του Μακάριου σε πηγή δικαίου: «το κείμενο του Μακάριου διέπεται από τη γενικότερη φιλοσοφία της αναγνώρισης της ανάγκης ως γενικής συνταγματικής αρχής». ⁱⁱ

Το κείμενο αυτό είναι μέρος μιας ευρύτερης προβληματικής η οποία θεωρεί ότι η συνολική Κυπριακή πολιτειακή εμπειρία αποτελείται από ένα σύστημα πολλαπλών, αντιφατικών και αλληλο-τεμνόμενων καθεστώτων εξαίρεσης, το οποίο βιώνει μια βαθιά ή καλύτερα *οργανική κρίση*. ⁱⁱⁱ Από την μια μεριά τείνει να διαιώνίζει τους όρους ύπαρξης του μέσα από την σταδιακή κανονικοποίηση του, και από την άλλη μεριά όμως το ίδιο το σύστημα παρουσιάζει τέτοιες βαθύτατες δυσλειτουργίες που υπονομεύουν την ίδια ύπαρξη του. *Βασική ιδέα είναι ότι βιώνουμε το εξής παράδοξο: καθώς το καθεστώς εξαίρεσης φαίνεται να διευρύνεται και να κανονικοποιείται σε παγκόσμιο επίπεδο, το πολλαπλό κυπριακό καθεστώς εξαίρεσης υπονομεύεται και συρρικνώνεται, τουλάχιστον σε επίπεδο αναγνώρισης του από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και δικαστήρια.* Η υπέρβαση του κυπριακού καθεστώτος εξαίρεσης είναι πλέον όχι μόνο πιθανή, αλλά αναγκαία μέσα από τη δυνατότητα ενός ριζικού εκδημοκρατισμού του κράτους την εποχή του «μεταεθνικού αστερισμού». ^{iv} Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την επίλυση του Κυπριακού και το μετασχηματισμό της Κύπρου σε δικοινοτικό διζωνικό ομόσπονδο κράτος και την υπέρβαση/μετάβαση σε ένα άλλο καθεστώς εξαίρεσης μέχρι την κανονικοποίησή του.

Προϋπόθεση για το μετασχηματισμό αυτό είναι η ρήξη με το ιδιότυπο κυπριακό μόρφωμα που ορίζεται από τέσσερα τουλάχιστον μορφώματα ως πολλαπλές και αλληλοεξαρτώμενες «εξαιρέσεις» υπό τη μορφή αλληλένδετων προσωρινών καθεστώτων. Αυτά τα ορίζω ως «καθεστώτα εξαίρεσης»:

1. Το καθεστώς των βρετανικών βάσεων.
2. Το «δόγμα της ανάγκης» που αποτελεί την ε/κ παραλλαγή της «κατάστασης εξαίρεσης» ή «εκτάκτου ανάγκης», όπως αυτό ορίστηκε, ή καλύτερα αναγνωρίστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο το 1964, εφόσον δεν προηγήθηκε επίσημη επίκλησή του από τον Πρόεδρο:
3. Η νεκρή ζώνη και το καθεστώς δράσης της UNFICYP στην Κύπρο (Πράσινη Γραμμή).
4. Η μη αναγνωρισμένη ΤΔΒΚ.
5. Το ευρωπαϊκό καθεστώς εξαίρεσης που αναφέρεται στην «ευρωπαϊκοποιημένη κυπριακή εξαίρεση». ^{vi}

Θέση που δεν έχω τη δυνατότητα να αναπτύξω εδώ είναι το κυπριακό καθεστώς εξαίρεσης στο σύνολο του βρίσκεται μια αντιφατική αλλά σαφή διαδικασία μετασχηματισμού. ^{vii} Στο παρόν κείμενο επικεντρώνομαι στο «δόγμα της ανάγκης».

Το Κράτος έκτακτης ανάγκης συναντά τον αυταρχικό κρατισμό

Η «κατάσταση εξαίρεσης» είναι μια μορφή εξουσίας όπου ο πολιτικός έλεγχος της κοινωνίας από το κράτος περνά πέρα από τα όρια αυτού που θεωρείται «δημοκρατική κανονικότητα» του φιλελεύθερου κράτους κατ' επίκληση της έκτακτης ανάγκης για την επιβίωση του «φιλελεύθερου κράτους». Είναι η εξαίρεση πάνω στην οποία στηρίζεται ο κανόνας αλλά και οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες επιχειρείται η νομιμοποίηση ή/και η «κανονικοποίηση» εκείνων που παρουσιάζονταν ως «εξαιρετική περίπτωση», ή εξαίρεση στον κανόνα, λόγω της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Είναι μέσα από αυτή τη λογική που γίνεται επίκληση του «απολύτου», του «όλου», του «ολοκληρωτικού» με τον όρο «ανάγκη» - πολλές φορές αναφέρεται ως «αδήριτη ανάγκη»- αναστέλλοντας, κατ' ουσίαν εξοστρακίζοντας, τα δημοκρατικά και ανθρώπινα δικαιώματα. Ο μηχανισμός ο οποίος επικαλείται την «ανάγκη» είναι η κρατική εξουσία. Η έκτακτη ανάγκη είναι συνυφασμένη με την απειλή στην κυριαρχία, αλλά είναι παράλληλα και έκφρασή της. Πρόκειται για μια αντίφαση όπου η κατάσταση έκτακτης ανάγκης είναι παράλληλα έκφραση απειλής προς την κυριαρχία και άρα ένδειξη πιθανής ύπαρξης αντίθετης προς αυτήν δύναμης που προβάλλει ως «απειλή» ή τουλάχιστον μια επικαλούμενη απειλή, ενώ παράλληλα επιβεβαιώνει ότι είναι πράγματι κυρίαρχος αυτός που έχει το μονοπώλιο στην επίκληση της.^{viii} Είναι το όριο όπου ο Βεμπερικός ορισμός του κράτους ως «του φορέα που κατέχει το μονοπώλιο της χρήσης νόμιμης βίας» αποδεικνύεται ανεπαρκής, σαν μια ταυτολογία.^{ix}

Ο Agamben^x εντόπισε την πεμπουσία του καθεστώτος εξαίρεσης ως το έσχατο όριο μεταξύ πολιτικής και δικαίου ανάμεσα στη δικαιοϊκή τάξη και τη γυμνή ζωή, ως τη «γη του κανενός» στο σύνορο συνταγματικών/υπερ-συνταγματικών διατάξεων, πρακτικών κι αποφάσεων που εκφεύγουν συνταγματικής-νομικής εξήγησης όπως ορίζεται από το λατινικό ρητό «necessitas legem non habet» («η αναγκαιότητα δεν έχει νόμο»). Για τον Agamben το στρατόπεδο είναι ο νόμος της νεωτερικότητας, μια τοποθέτηση που παραπέμπει στα φρικιαστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί αλλά με μια νέα, ακόμα πιο τρομακτική ίσως τροπή: η «*conditio inhumana*» (απάνθρωπη κατάσταση) εντός του στρατοπέδου διευρύνεται κι εφαρμόζεται πέραν αυτού:

Αυτό μας οδηγεί να αντιμετωπίσουμε το στρατόπεδο όχι ως ένα ιστορικό γεγονός και ως μια ανωμαλία που ανήκει στο παρελθόν, αλλά κατά κάποιο τρόπο, ως μια κρυφή μήτρα και νόμο του πολιτικού χώρου στον οποίο εξακολουθούμε να ζούμε.^{xi}

Για τον Ιταλό φιλόσοφο, από τότε που εφευρέθηκε η κατάσταση εξαίρεσης στα campos de concentraciones που δημιούργησαν οι Ισπανοί στην Κούβα το 1896, στα concentration camps των Άγγλων στην Ν. Αφρική με τον πόλεμο κατά των Μπόερς μέχρι και το Γκουαντανάμο, η ουσία είναι ότι,

έχουμε να κάνουμε με μια επέκταση σε ολόκληρο τον πληθυσμό των πολιτών μιας κατάστασης εξαίρεσης.^{xii}

Θεωρώ εξαιρετικά γόνιμη την έννοια του «καθεστώτος εξαίρεσης» και την «κατάσταση εκτάκτου ανάγκης», ιδιαίτερα αν την συνδέσουμε με την πουλαντζική προβληματική περί κράτους, η οποία βέβαια περιοδολογείται και περιέχει μια «θεωρητική τομή [...] το αργότερο με την έκδοση της *Κρίσης των Δικτατοριών* (1975)»^{xiii}: η «τομή» είναι περίπου σαν αυτή που κάνει ο Αλτουσέρ στο έργο του Μαρξ.^{xiv} Σκοπός μου εδώ είναι να επεκτείνω το εννοιολογικό πλαίσιο ανάλυσης και να το προσαρμόσω στην περίπτωση της Κυπριακής εξαίρεσης. Προτείνω όπως αναπροσαρμόσουμε στα νέα δεδομένα τους πουλαντζικούς τύπους ή μορφές κρατών από τα «κράτη εκτάκτου ανάγκης»^{xv} στα «καθεστώτα εκτάκτου ανάγκης»^{xvi} μέχρι τον «αυταρχικό κρατισμό»^{xvii} και να επιχειρήσουμε ένα «εμβολιασμό» με

έννοιες όπως «καθεστώτα εξαίρεσης» στη βάση της λογικής της «εκτάκτου ανάγκης».^{xviii} Πριν καταλήξει στον *αυταρχικό κρατισμό*, ο Πουλιαντζάς ασχολείται με τα διάφορα «κράτη εξαιρετικών περιστάσεων» τα οποία επιχειρεί να κατηγοριοποιήσει ως φασιστικό κράτος, ολοκληρωτικό, στρατιωτική δικτατορία κ.τ.λ. Αυτά αποτελούν συγκεκριμένες μορφές καπιταλιστικών κρατών τα οποία προέκυψαν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες κατ'επίκληση της «έκτακτης ανάγκης» στη βάση του συσχετισμού δύναμης στην ταξική πάλη σε κάθε ιδιαίτερο κοινωνικό σχηματισμό. Στην *Κρίση των Δικτατοριών*, ασχολείται με το μείζον ζήτημα της «μετάβασης» από τη δικτατορία στη δημοκρατία σε τρεις χώρες, γι' αυτό και το θεωρούμε ιδιαίτερης σημασίας, όπως δείχνουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Στο τελευταίο του βιβλίο, που ξεφεύγει από το «ειδικό» πλαίσιο,^{xix} αναφέρεται σε μια ευρύτερη τάση προς την κατεύθυνση του *αυταρχικού κρατισμού*. Πρόκειται για μια εγγενή τάση του δυτικού δημοκρατικού κράτους που σπονδυλώνεται με την οριστική παρακμή των θεσμών της πολιτικής δημοκρατίας και με το δρακόντειο και πολύμορφο περιορισμό των λεγόμενων τυπικών ελευθεριών.

Το δόγμα της ανάγκης Χρονικό ενός προαναγγελθέντος θανάτου;

Το διάγγελμα του Μακαρίου της 1/4/1961 που προανέφερα εξέφραζε μια πολιτειακή και κοινωνική πραγματικότητα: η Κύπρος είναι το κράτος εξαίρεσης *par excellence*. Σε ένα χρόνο και κάτι μήνες, το 1963, ο Μακάριος εξήγγειλε τις προτάσεις του για αναθεώρηση του Συντάγματος (13 σημεία). Οι αντιδράσεις των Τ/Κ ήταν έντονες και οδήγησαν στη μαζική αποχώρησή τους από τα κρατικά όργανα. Στο μεταξύ, ξέσπασαν και οι δικοινοτικές συγκρούσεις του 1963-1964 που οδήγησαν σε κατάρρευση του δικοινοτικού κράτους. Από το 1964, η Κυπριακή Δημοκρατία (ΚΔ) διοικείται εξολοκλήρου από Ε/Κ. Το δόγμα της ανάγκης είναι το κύριο νομικό και ιδεολογικό επιστέγασμα της πραγματικότητας ότι η Κυπριακή Δημοκρατία, παρότι συνταγματικά ένα δικοινοτικό κράτος, διοικείται μονομερώς πλέον από τους Ε/Κ. Το δόγμα της ανάγκης είναι ένας μηχανισμός βάσει του οποίου, «σε εξαιρετικές περιπτώσεις», επιτρέπεται (σύμφωνα με τους δικαστές) απόκλιση από το Σύνταγμα, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ύπαρξη και η λειτουργία του κράτους. Σύμφωνα με το δικαστή Ιωσηφίδη, στην υπόθεση *Mustafa Ibrahim (1964)*,^{xx} οι προϋποθέσεις που πρέπει να ικανοποιούνται προτού το δόγμα αυτό μπορεί να καταστεί εφαρμοστέο είναι οι εξής:

1. επιτακτική και αναπόφευκτη ανάγκη ή εξαιρετικές περιστάσεις,
2. καμιά άλλη εφαρμόσιμη θεραπεία,
3. το μέτρο που λαμβάνεται πρέπει να είναι ανάλογο στην ανάγκη και
4. πρέπει να είναι προσωρινού χαρακτήρα και να περιορίζεται στη διάρκεια των εξαιρετικών περιστάσεων.

Ωστόσο, στο κυπριακό σύνταγμα υπάρχει ρητή πρόνοια στο άρθρο 183 που αναφέρεται στην ανακήρυξη κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Προς υπεράσπιση των Τ/Κ κατηγορουμένων στην υπόθεση *Mustafa Ibrahim*, ο συνήγορος υπεράσπισης Ahmet Mithat Berberoglu έθεσε το ζήτημα ότι κατάσταση εκτάκτου ανάγκης με βάση το σύνταγμα δεν ανακηρύχθηκε, ούτε τέθηκε από την εκτελεστική εξουσία, επομένως δεν μπορεί να γίνει επίκλησή της στο δικαστήριο, επιχείρημα που όμως αγνοήθηκε παντελώς από το δικαστήριο. Ο Πρόεδρος του δικαστηρίου, ενώ αναγνώρισε ότι ο συνήγορος υπεράσπισης ήταν «ακαδημαϊκά ορθός», δήλωσε ότι η πραγματικότητα κατά τους προηγούμενους δέκα μήνες ήταν τέτοια που αποδείκνυαν «πόσο απόμακρες ήταν κάποιες πρόνοιες από την πραγματικότητα» και «πόσο αναγκαίος είναι ο εμβολιασμός του συντάγματος από το δόγμα της ανάγκης για να το κρατήσουν ζωντανό», για να καταλήξει ότι το άρθρο 183 είναι «εντελώς ακατάλληλο για να καλύψει την παρούσα κατάσταση εκτάκτου ανάγκης».^{xxi} Άλλος

δικαστής στη δίκη αυτή, ο κ. Τριανταφυλλίδης^{xxii} δικαιολογεί την ύπαρξη κατάστασης εκτάκτου ανάγκης παρά το γεγονός ότι ο Πρόεδρος δεν την είχε κηρύξει, με βάση τον εξής συλλογισμό: Το γεγονός ότι το σύνταγμα ήταν δοτό και δεν εκφράζει την κυρίαρχη βούληση του λαού ανάγκασε τη Βουλή να θεσπίσει τον νόμο 33/64 που αναφέρεται στα «πρόσφατα γεγονότα» που υποδηλώνουν κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Τέλος, στην ίδια υπόθεση, ο δικαστής Ιωσηφίδης αναφέρεται στην «κοινή γνώση για τις φασαρίες» και στη σχετική απόφαση του ΟΗΕ που απαιτούσε από την κυπριακή κυβέρνηση «να πάρει μέτρα για να προστατεύσει την εκεχειρία και την αποκατάσταση της ειρήνης».^{xxiii} Σε πρόσφατο σχόλιό του για τη σημαντική αυτή υπόθεση, ο τέως πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου Πικής^{xxiv} αναφέρεται στην απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ 4.3.1964^{xxv} που καλούσε την Κυβέρνηση «να πάρει μέτρα για να τερματιστεί η βία και το αιματοκύλισμα», το κενό που προκλήθηκε με την απουσία των μη Κυπρίων προέδρων των δικαστηρίων, το οποίο όξυνε την κρίση, και στην απονομή της δικαιοσύνης. Επομένως η επίκληση του δικαίου της ανάγκης ήταν επιβεβλημένη.

Έχει παρέλθει από τότε σχεδόν μισός αιώνας και η Κύπρος βιώνει ακόμα το διαμελισμό με μόνιμη πλέον την αίσθηση της εξαίρεσης που απαιτεί έκτακτα μέτρα ανάγκης. Κι αντί για τα ελάχιστα προσωρινά μέτρα ενόσω επικρατεί η «έκρυθμη κατάσταση», έχουμε, εδώ και μισό σχεδόν αιώνα, ένα καθεστώς μόνιμης έκτακτης ανάγκης. Αυτό από μόνο του δημιουργεί κι αναπαράγει δυνάμεις, συμφέροντα και ιδεολογίες, που θέλουν να διαιωνίζεται αυτή η κατάσταση, πράγμα που στην πράξη οδηγεί στη μονιμοποίηση της διχοτόμησης, που οδήγησε ιστορικά στη στρέβλωση της αντίληψης περί δημοκρατίας. Η δημιουργία και εμπέδωση μιας «παράλληλης συνταγματικής τάξης» ή «παρασυντάγματος»^{xxvi} ή ενός «υπερ-συνταγματικού» πλαισίου^{xxvii} ουσιαστικά μεταφέρει το πολιτικό παιγνίδι στα πλαίσια της «εθνικής ανάγκης» και απαγορεύει τη διαφωνία στο «εθνικό ζήτημα» ως «εθνική μειοδοσία» ή ακόμα και «προδοσία», ταυτίζοντας τον «αυταρχικό κρατισμό»^{xxviii} με την «ανάγκη για εθνική επιβίωση».

Όταν οι περιστάσεις είναι εξαιρετικές, τότε αναστέλλονται τα «μη αναγκαία» - ποιος όμως ορίζει τι είναι αναγκαίο και τι μη αναγκαίο; Σύμφωνα με τον Καρλ Σμιτ, «κυρίαρχος είναι αυτός που αποφασίζει πότε έχουμε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης».^{xxix} Εκεί αναστέλλεται η «ομαλότητα» ή «κανονικότητα», εκεί είναι η αρχή που προηγείται της κανονικότητας. Τι γίνεται όταν βρισκόμαστε *σχεδόν μόνιμα* πλέον, ή τουλάχιστον παρατεταμένα, σε *μια εξαιρετική κατάσταση, πολύ ειδική και προσωρινή*; Στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης το σύνταγμα αναστάληκε για 14 χρόνια, στην Κύπρο για 46 χρόνια και συνεχίζουμε. Πότε επιτέλους θα τεθεί ως *συνταγματικό* το ζήτημα αυτής της *μόνιμης* απόκλισης; Δύσκολο να προβλέψουμε – μπορεί να έχει ήδη τεθεί.

Γενικά η φύση του «δόγματος της ανάγκης» ερμηνεύεται μάλλον θετικά παρά κριτικά από Κυπρίους δικαστές και νομικούς: Είναι απολύτως αναγκαίο.^{xxx} Η ήπια κριτική που έχει δεχθεί το δόγμα της ανάγκης σε ορισμένες υποθέσεις από Κυπρίους νομικούς^{xxxi} δεν αφορά την ουσία ή τη φύση του δόγματος της ανάγκης ως αναγκαίου λόγω περιστάσεων καθεστώτος εξαίρεσης, που έχει στον πυρήνα της τον *εθνοτικό* αυταρχικό κρατισμό. Στην ουσία αποδέχονται το δόγμα της ανάγκης ως «θεμιτή παρέκκλιση από τις συνταγματικές διατάξεις»^{xxxii} ή ως «υπέρβαση του συντάγματος με σκοπό τη διατήρηση της συνταγματικής τάξης».^{xxxiii} Η κριτική, η οποία περιορίζεται στη θεώρηση ότι πρόκειται για «κατάχρηση των πλαισίων που πρόσφερε»^{xxxiv} κι ότι «το γεγονός ότι «οι εξαιρετικές περιστάσεις διαρκούν ήδη 39 χρόνια», τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το δίκαιο της ανάγκης δεν μπορεί να δώσει αναγκαίες λύσεις», επομένως η πολιτεία οφείλει να το ρυθμίσει νομοθετικά^{xxxv} με το μόνιμο αποκλεισμό των Τ/Κ ως κοινότητα από την εξουσία.

Η κριτική, αφορά μόνο στα όρια και την έκταση του δόγματος κι όχι στην πολιτική, συνταγματική-νομική και ηθική του βάση, δηλαδή την ουσιαστική λογική του ως το θεμέλιο της ελληνοποιημένης Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ) που προέκυψε μετά το 1963-64. Η κριτική στο «δόγμα» από την ε/κ και ελληνική νομική σκέψη ήταν ήπιου χαρακτήρα που ουδέποτε αμφισβήτησε την ουσιαστική λογική του, αποδεχόμενοι ότι «καλόπιστα», έστω και αν σε κάποιες περιπτώσεις τίθενται υπό αμφισβήτηση η «αδήριτη ανάγκη». Επίσης, υπάρχει διάχυτος ο εθνοτικός πλειοψηφισμός, η συγκεκριμένη ε/κ μορφή αλυτρωτισμού που θέλει να υποβιβάσει τους Τ/Κ από κοινότητα σε μειονότητα, περιορίζοντας το δικαίωμα ισότιμης κοινοτικής συμμετοχής στην εξουσία. Έτσι, όλο το νομικό οπλοστάσιο του φιλελεύθερου κράτους δικαίου περιορίζεται στην «αρχή της πλειοψηφίας» και του «έναν ψήφος για κάθε πολίτη» θεωρώντας οτιδήποτε άλλο συνταγματικό συμμετοχικό μέτρο πέραν του ατομικού δικαιώματος, ή έστω του «μειονοτικού» ως παράνομο κι άδικο «προνόμιο» εφόσον παρεκκλίνει από την απλή πλειοψηφική αρχή.

Από τη σκοπιά τους οι Τ/κ και τουρκικές προσεγγίσεις είναι παρόμοιου «εθνικού» τύπου αλλά ακριβώς από την αντίθετη οπτική.^{xxxvi} Πρόκειται δηλαδή για κριτική που είναι απολογητική για την τ/κ και τουρκική εθνικιστική οπτική, κι όχι αποτέλεσμα κριτικής σκέψης. Σκοπός τους λοιπόν είναι να δικαιολογήσουν τη διχοτομική πολιτική ως αποτέλεσμα της ε/κ υπαρπαγής της εξουσίας και του δικαιοκρατικού κράτους και της «αναγκαιότητας» αναβάθμισής τους από «κοινότητα» σε «λαό» με δικαίωμα αυτοδιάθεσης.

Υπόθεση Ibrahim Aziz: το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και το «δόγμα της ανάγκης»

Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στην υπόθεση *Ibrahim Aziz*^{xxxvii} δημιουργεί νέα δεδομένα για τη σχέση του «δόγματος της ανάγκης» με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η υπόθεση αφορούσε προσφυγή Τ/Κ που διαμένει στο νότο και από το 1963 δεν είχε δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Ενώ το σύνταγμα της ΚΔ προνοούσε αντιπροσώπευση σε κοινοτικό επίπεδο, στην εκτελεστική και νομοθετική εξουσία δεν έγιναν εκλογές, με την αποχώρηση των Τ/Κ από τη διακυβέρνηση της χώρας το 1963. Ο κ. Αζίζ κέρδισε το δικαίωμα ψήφου και αναγκάστηκε η ΚΔ να θεσπίσει νόμο που θεσπίζει το δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Ωστόσο, τούτο έγινε χωρίς την αποκατάσταση των κοινοτικών δικαιωμάτων των Τ/Κ αλλά με κοινό εκλογικό κατάλογο, πράγμα που αμφισβητήθηκε από την υπόθεση *Şener Levent*,^{xxxviii} ο οποίος δεν ήταν εγγραμμένος στον κατάλογο και την υπόθεση *Ali Erel v Κυπριακή Δημοκρατία* (Απρίλης 2007). Το Ανώτατο Δικαστήριο επανέλαβε ότι τα κοινοτικά δικαιώματα των Τ/Κ αναστάληκαν λόγω του «δόγματος της ανάγκης» κι αυτό «είναι θεμιτό».^{xxxix}

Η υπόθεση *Aziz* έχει ευρύτερη σημασία από το συγκεκριμένο δικαίωμα στο οποίο αναφέρεται, γιατί δίνει το στίγμα του ΕΔΑΔ αναφορικά με την ισορροπία ανάμεσα στο «δόγμα της ανάγκης» και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως αναφορικά με την αρχή της ισότητας και της μη διάκρισης. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η διαφορετική (δυσμενής) μεταχείριση των Τ/Κ δεν δικαιολογείται στη βάση «εύλογων και αντικειμενικών λόγων» (σελ.10). Επίσης, παρόλον ότι το ΕΔΑΔ παρέχει αρκετό χώρο για διαφοροποίηση και ευχέρεια στα κράτη, οι διατάξεις αυτές δεν είναι αποδεκτές. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, ενώ το Δικαστήριο σημείωσε την «ανώμαλη κατάσταση» των τελευταίων πενήντα περίπου χρόνων, σημείωσε επίσης την απουσία νομοθετικής ρύθμισης για την επίλυση των προβλημάτων.

Ευρωπαϊκές επιρροές και η έκλειψη του δόγματος της ανάγκης

Έχουμε «εκρηκτικές» εξελίξεις στο περιουσιακό ζήτημα^{xi} που υπονομεύουν τόσο τα καθεστώτα εξαίρεσης στην ΚΔ («δόγμα της ανάγκης»), όσο τις ρυθμίσεις για τις ε/κ περιουσίες στην «ΤΔΒΚ». Το κυπριακό δεν «λύθηκε» ούτε το 1974, όπως έλεγαν του Τούρκοι και οι Τ/Κ εθνικιστές, ούτε και «έκλεισε» με το δημοψήφισμα του 2004. Αυτές οι εξελίξεις ήταν κάπως απρόσμενες μετά τις «επιτυχίες» ε/κ υποθέσεις μετά την υπόθεση *Λοϊζίδου*,^{xii} όπου η ΤΔΒΚ θεωρήθηκε «υποτελής εξουσία» στην Τουρκία, η οποία αναγκάστηκε να πληρώσει αποζημίωση, και λειτούργησε πιεστικά πάνω στο καθεστώς εξαίρεσης της ΤΔΒΚ. Γι' αυτό προχώρησε σε ρυθμίσεις για αποζημίωση και μερική αποκατάσταση ε/κ περιουσιών, με την υπόθεση *Xenides-Arestis v Turkey*.^{xiii} Ωστόσο, το παράδοξο είναι ότι μέσα από αυτές ακριβώς τις ρυθμίσεις, αν δεν υπάρξει σύντομη επίλυση του Κυπριακού, υπάρχει ο κίνδυνος να επέρθει σταδιακά, η κανονικοποίηση, μονιμοποίηση και τελικά ακόμα νομιμοποίηση τουλάχιστον ορισμένες πτυχές από το καθεστώς εξαίρεσης της ΤΔΒΚ. Ασφαλώς υπάρχουν άλλες εξελίξεις που υπονομεύουν το καθεστώς της ΤΔΒΚ: και εκεί υπονομεύεται η εξαίρεση στην οποία στηρίζεται η ΤΔΒΚ και εκφράζεται ως αυταρχικός κρατισμός ενός *Quisling* κράτους – αν θα συνεχίσει την τροχιά του στην ΕΕ, παραδόξως με καθεστώς εξαίρεσης εφόσον η ισχύς του κεκτημένου αναστέλλεται στις περιοχές αυτές.^{xiiii}

Είναι φανερό ότι οι νομικές εξελίξεις σε σχέση με το περιουσιακό περνούν σε μια νέα εποχή όπου τελειώνει η ελληνοκυπριακή (ε/κ) νομική υπεροχή σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης. Η πρόσφατη απόφαση του ΕΔΑΔ για τις πιλοτικές υποθέσεις *Δημόπουλος κ.ά. v. Τουρκίας*^{xliv} καταγράφει μια τάση που ήταν διαφαινόμενη: Το ΕΔΑΔ μετά την υπόθεση *Ξενίδη-Αρέστη v. Τουρκίας* έδωσε το πράσινο φως για αναγνώριση της Επιτροπής Αποζημιώσεων (ΕΑ) της [μη αναγνωρισμένης] ΤΔΒΚ ως αποτελεσματικό ένδικο μέσο. Η υπόθεση *Δημόπουλος* πάει πιο πέρα, καταδεικνύοντας ότι έχουμε πλέον φτάσει στο έσχατο των ορίων του νομικισμού ως μέσο επίλυσης του κυπριακού, εφόσον το ΕΔΑΔ ουσιαστικά έφραξε τον δρόμο προς τις μαζικές ε/κ προσφυγές για επίλυση του περιουσιακού. Η απόφαση του ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Δημόπουλος* ήταν αναμενόμενη, έστω και αν ξάφνιασε η «σχετικοποίηση», δηλαδή υποβάθμιση, των δικαιωμάτων του ιδιοκτήτη και η αναβάθμιση των δικαιωμάτων του χρήστη. Αν αυτό συνδυαστεί με τη πρόταση που έχει συμφωνηθεί από τη Βουλή και τη Γενική Εισαγγελία γεγονός ότι η ΚΔ με για «προστασία» του Κηδεμόνα τ/κ Περιουσιών, όπου ο ε/κ χρήστης της περιουσίας θα μπορεί να καθίσταται διάδικος, τότε γίνεται πλέον φανερό ότι στη διαπραγματεύση του περιουσιακού κινούμαστε στη λογική ότι το δικαίωμα ιδιοκτησίας/περιουσίας δεν είναι απόλυτο κι ότι και οι χρήστες/κάτοχοι έχουν δικαιώματα.

Ένα σημαντικό ζήτημα είναι οι εξελίξεις σε σχέση με το λεγόμενο «δόγμα της ανάγκης». Η απόφαση του ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Ibrahim Aziz*, η οποία αφορά στο δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι των Τ/Κ, καθώς επίσης και μια σειρά από άλλες νομικές εξελίξεις σε σχέση με ανθρώπινα δικαιώματα που πηγάζουν από το ευρωπαϊκό κεκτημένο δημιουργούν τα δεδομένα όπου πλέον τίθεται υπό νομική/πολιτική αμφισβήτηση το δικαιοκτικό καθεστώς νομιμοποίησης του λεγόμενου «δόγματος της ανάγκης» πάνω στο οποίο στηρίζεται η Κυπριακή Δημοκρατία μετά το 1964. Πρόκειται για μια πολυμέτωπη πίεση που τείνει να συρρικνώσει την εμβέλεια και τη δύναμη του δόγματος ως νομιμοποιητικού μηχανισμού του κυπριακού αυταρχικού κρατισμού ως «κατάσταση εξαίρεσης» ή «εκτάκτου ανάγκης». Αυτό συμβαίνει, πέραν των πολιτικών δικαιωμάτων, στο περιουσιακό και στο ζήτημα της εφαρμογής του κεκτημένου σε σχέση με την καταπολέμηση των διακρίσεων και την αρχή της ισότητας. Ενώ αμέσως μετά την ένταξη φαινόταν ότι η δικαστική εξουσία της ΚΔ άρχισε να αποδέχεται το αναπόφευκτο της παρακμάζουσας πορείας του «δόγματος της

ανάγκης» που έπρεπε να υποχωρήσει προς όφελος των ατομικών δικαιωμάτων και του ευρωπαϊκού κεκτημένου, σταδιακά διακρίνεται μια απόπειρα από δικαστικούς και κρατικούς λειτουργούς να αντιστρέψουν την τάση αυτή, αφήνοντας έτσι την ΚΔ εκτεθειμένη στο ΕΔΑΔ και πιθανόν στο ΔΕΚ. Πρόκειται προφανώς για τις τελευταίες αναλαμπές ενός παρακμάζοντος δόγματος όπου μια τοπική εξαίρεση τείνει να δώσει το χώρο της σε μίαν άλλη, την ευρωπαϊκή κατάσταση εξαίρεσης. Ακόμα και η υπόθεση *Αποστολίδη ν Όραμς*⁹, πέραν της επιτυχίας του κ. Αποστολίδη, έχει και παράπλευρες διαστάσεις.^{xlv}

Ο τρόπος με τον οποίο η ΚΔ ρυθμίζει το δικαίωμα στην περιουσία των Τ/Κ είναι προβληματικός διότι βασίζεται στην «έκρυθμη κατάσταση» και «το δόγμα της ανάγκης». Τέτοιοι περιορισμοί υπάρχουν σε σχέση με τον κηδεμόνα Τ/Κ περιουσιών και πολλοί άλλοι: π.χ. ο νόμος περί Ακινήτου Περιουσίας^{xlvi} περιέχει στοιχεία που αποτελούν διάκριση σε βάρος των Τουρκοκυπρίων που παραβιάζουν θεμελιώδη δικαιώματα και νόμους. Ο νόμος αυτός αιτιολογείται στο προοίμιο στη βάση του «δόγματος της ανάγκης» και παρέχει στον Διευθυντή του κτηματολογίου τη διακριτική ευχέρεια αν «κρίνη, βάσει δεδομένων παρασχεθέντως αυτώ υπό του Υπουργού, ότι σκοπούμενη κτήσις ταύτης ακινήτου περιουσίας υπό του προτιθέμενου διαδόχου ενδέχεται να θέσει εις κίνδυνο ή καθ' οιονδήποτε τρόπο επηρεάσει την δημόσια ασφάλεια» να μην επιτρέψει τη μεταβίβαση της περιουσίας, εκτός αν συγκατατεθεί ο Υπουργός Εσωτερικών. Ξέρουμε ότι δόγμα της ανάγκης δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό στα ευρωπαϊκά δικαστήρια απροβλημάτιστα.

Κυπριακές νομοθεσίες ρητώς περιορίζουν την παροχή δικαιωμάτων και ωφελημάτων με αναφορές στη διαμονή στις περιοχές υπό τον έλεγχο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Είναι προφανές ότι τέτοιες πρόνοιες αποσκοπούν στο να αποκλείσουν τους Τ/Κ και τους Ευρωπαίους που διαμένουν στον βορρά. Όταν όμως οι αποκλεισμοί αυτοί αφορούν δικαιώματα και ωφελήματα που πηγάζουν από το ευρωπαϊκό κεκτημένο (π.χ. δικαίωμα στην περιουσία ή όσα πηγάζουν από δικαίωμα για την ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην ΕΕ κ.ά.), δεν μπορούν να περιοριστούν συλλογικά για όσους διαμένουν στο βορρά, έστω κι αν αναγνωρίζεται δικαστικά ότι στο έδαφος ουσιαστικό έλεγχο ασκεί η Τουρκία (υπόθεση *Λοϊζίδου*). Μια σειρά από αποφάσεις του ΔΕΚ καταδεικνύουν ότι οι όποιοι περιορισμοί και παρεκκλίσεις στο κεκτημένο μπορούν να σταθούν μόνο κατ' εξαίρεση μάλιστα με τρόπο αυστηρό και περιοριστικό. Κι αυτό αφού ικανοποιηθούν οι εξής προϋποθέσεις για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή ασφάλειας ή υγείας:

- Αποδεικνύεται ότι οι συγκεκριμένες περιστάσεις σε ατομικό επίπεδο κι όχι συλλήβδην είναι επαρκώς σοβαρές και πραγματικές που δικαιολογούν το απόλυτα αναγκαίο μέτρο αποκλεισμού.
- Ότι δεν υπάρχει καμία διάκριση λόγω εθνικότητας.
- Ότι το μέτρο αυτό είναι απαραίτητο, δικαιολογημένο και ανάλογο με τους σκοπούς που αποβλέπει (βλ. Trimikliniotis 2009b).

Σοβαρό πρόβλημα έχουν οι ρυθμίσεις για το περιουσιακό που έγιναν ως αποτέλεσμα του «δόγματος της ανάγκης». Οι πιέσεις εδώ είναι τέτοιες που είναι μάλλον απίθανο ότι θα επιβιώσει στο ΕΔΑΔ ο λεγόμενος «Κηδεμόνας τ/κ περιουσιών»,^{xlvii} ούτε άλλες αυταρχικές λύσεις που προέκυψαν πριν από το 1974 (από το 1964).^{xlviii}

Το Γλωσσικό Ζήτημα ενός Δόγματος

Το 2004, λίγο μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είχαμε υποβάλει ένα παράπονο στη νεοσυσταθείσα Αρχή κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων (που

λειτουργεί στο γραφείο της Επιτρόπου Διοικήσεως) ότι η μη χρήση της τουρκικής γλώσσας, μίας από τις δύο επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Επίσημη Εφημερίδα του κράτους, στις δημόσιες πινακίδες, στις ανακοινώσεις και επίσημες δημοσιεύσεις, αποτελεί όχι μόνο παραβίαση του άρθρου 3 του Συντάγματος αλλά και των νέων νόμων που ενσωματώνουν τις ευρωπαϊκές οδηγίες για τη μη-διάκριση. Θεώρησα τότε ότι ένα τέτοιο μέτρο θα λειτουργούσε υποβοηθητικά στη βελτίωση της σχέσης των δύο κοινοτήτων και θα μπορούσε να στηρίξει τα διάφορα μέτρα που αναγγέλθηκαν για τη στήριξη των Τ/Κ, ιδίως σε σχέση με την απασχόλησή τους και της πρόσβασή τους στις περιουσίες τους και γενικά στα δικαιώματά τους. Στην πράξη θα σήμαινε απλά μετάφραση των επίσημων ανακοινώσεων στην τουρκική γλώσσα. Και αυτό σε μια στιγμή που η Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία από το 1963 μόνο τυπικά θεωρείται δικοινοτικό κράτος αφού πέρασε στα χέρια των Ε/Κ, αντιμετώπιζε ίσως την πιο μεγάλη πρόκληση στη νομιμοποίησή της. Ενώ από το 2003 είχαμε πλέον μαζικές συναλλαγές Ε/Κ και Τ/Κ, με μερικές χιλιάδες Τ/Κ να εργάζονται στο νότο, η απόρριψη του σχεδίου Ανάν από τους Ε/Κ είχε δημιουργήσει τέτοιες ρήξεις στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων και στην εικόνα που είχε η Κυπριακή Δημοκρατία διεθνώς, που θεώρησα ότι ένα τέτοιο μέτρο θα ήταν κάτι παραπάνω από αναγκαίο. Δυστυχώς, αυτό που διαφάνηκε είναι ότι ο *αυταρχικός κρατισμός* φαίνεται να είναι τόσο βαθιά εμπεδωμένος στην ε/κ νομική και πολιτειακή τάξη που αδυνατεί πλέον να επιτρέψει διεξόδους σε κρίσεις νομιμοποίησης που αντιμετωπίζει ως κράτος. Η «απόφαση» της Αρχής, η οποία ήταν απλά απαντητική επιστολή και δόθηκε δύο χρόνια μετά την υποβολή του παραπόνου μου, ήταν ότι η υποχρέωση για χρήση της τουρκικής γλώσσας σε δημόσια έγγραφα όπως προνοείται από το άρθρο 3 του Συντάγματος είναι μια από τις πρόνοιες οι οποίες είχαν ανασταλεί με βάση απόφαση δικαστηρίου. Στην έκθεση της Αρχής αναγνωρίζεται ότι το άνοιγμα των οδοφραγμάτων το 2003, που επέτρεψε στους Τ/Κ να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες, στις περιουσίες τους, και στην απασχόληση, δεν μπορεί να αφήσει την Κυπριακή Δημοκρατία ανεπηρέαστη. Μάλιστα αναφέρθηκε και στην εξαιρετικά σημαντική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου *Ibrahim Aziz Vs Κυπριακή Δημοκρατία*, η οποία θεμελίωσε τη θέση ότι δεν μπορεί να γίνεται επίκληση του δόγματος της ανάγκης με τρόπο που να καταστρατηγεί τον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισοτιμίας.

Πέραν του Καθεστώτος εξαίρεσης

Η κριτική στα κυπριακά καθεστώτα εξαίρεσης, με έμφαση στο δόγμα της ανάγκης, πηγάζει από μια συνολική εκτίμηση της κατάστασης η οποία τεκμηριώνεται με μια ανάλυση των νομικοπολιτικών τάσεων των τελευταίων ετών. Δεδομένης της πολλαπλότητας, ασυμμετρίας, και διαφορετικής δομικής ουσίας των καθεστώτων εξαίρεσης στην Κύπρο, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι όλα τα καθεστώτα εξαίρεσης βρίσκονται σε «παρακμή» ή ότι θα ξεπεραστούν. Για παράδειγμα, το καθεστώς των Βρετανικών Βάσεων και αυτό της Πράσινης Γραμμής δεν φαίνονται να βρίσκονται στην ίδια θέση με την «ΤΔΒΚ» και το «δόγμα της ανάγκης», ενώ το Ευρωπαϊκό καθεστώς εξαίρεσης ανήκει σε μια εντελώς διαφορετική κατηγορία. Μολονότι θα μπορούσαμε να μιλούμε για μια «γενική» τάση πολιτικής απονομιμοποίησης, τουλάχιστον μέσα από τον πολιτικό λόγο περί δικαιωμάτων και χειραφέτησης, αν ο Agamben έχει δίκαιο για το καθεστώς εξαίρεσης ως το παράδειγμα της διακυβερνησιμότητας του 21^{ου} αιώνα, μπορεί υποθέσουμε ότι η τάση θα ήταν αντιθέτως η *διαίωνιση* των καθεστώτων εξαίρεσης μέσα από την κανονικοποίησή τους. Τουλάχιστον εν μέρει, υπάρχουν σοβαροί οι αναλυτές που υιοθετούν αυτή τη δεύτερη τάση, ότι δηλαδή η ευρωπαϊκοποίηση μάλλον πρόσφερε μεγαλύτερη άνεση και ευχέρεια για διαίωνιση των κυπριακών καθεστώτων εξαίρεσης, ενώ σε πολλές περιπτώσεις τα ενίσχυσε άμεσα.^{xlix} Η θέση αυτή δεν με βρίσκει σύμφωνο, ότι αυτή είναι η γενική τάση, μολονότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου πράγματι δίνεται μεγαλύτερη άνεση και ευχέρεια για

δισκίωση της εξαίρεσης. Η συνάντηση των διαφόρων καθεστώτων εξαίρεσης με την ευρωπαϊκή εξαίρεση παράγει αντιφάσεις τέτοιες που εν μέρει τουλάχιστον απονομιμοποιούν συγκριμένα καθεστώτα εξαίρεσης, όπως πτυχές του «δόγματος της ανάγκης» και πτυχές της ΤΔΒΚ (στο βαθμό που η Τουρκία θέλει να ενταχτεί στην ΕΕ). Τα πιο σημαντικά παραδείγματα είναι τάσεις που πηγάζουν από την παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, των πολιτειακών και ατομικών δικαιωμάτων και του δικαιώματος περιουσίας, που είναι η πεμπουσία της φιλελεύθερης καπιταλιστικής δημοκρατίας. Η «συνάντηση» αυτή, εκτός από τα προβλέψιμα αποτελέσματα, περιέχει έντονα τον «αστάθμητο παράγοντα» στις υπό εξέλιξη υποθέσεις. Το «αστάθμητο της συνάντησης»ⁱ των επιμέρους καταστάσεων εξαίρεσης/εκτάκτου ανάγκης, που είναι απόρροια του παρελθόντος μέσα από τις διεργασίες ενσωμάτωσης στην ΕΕ και μεταβολές που σχετίζονται με διεθνολογικές ανακατατάξεις, οδηγεί σε απρόσμενες ρωγμές τον νομικό/πολιτικό σχηματισμό της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το ενδεχόμενο να εξελιχθούν τα πράγματα με απρόβλεπτους τρόπους παρουσιάζεται συνήθως μάλλον ως απομακρυσμένη περίπτωση λύσης του Κυπριακού ή αναγνώρισης της ΤΔΒΚ. Στην δική μου αντίληψη πρώτο παρατηρείται μια τάση που μάλλον υπονομεύει παρά να στηρίζει την «ΤΔΒΚ» και το «δόγμα της ανάγκης».

Στα Ευρωπαϊκά δικαστήρια υπάρχει σαφώς κατά τη γνώμη μου η τάση να ροκανίζεται το «δόγμα της ανάγκης» μέσα από μια νομική διαδικασία όπου διαφαίνεται ότι το δόγμα εξαντλεί τα όρια του ως νομιμοποιητικός μηχανισμός. Από την άλλη μεριά στην ΚΔ φαίνεται ότι οι θεσμοί (Κυβέρνηση, Βουλή και Δικαστήρια) επιχειρούν αν κρατηθεί εν ζωή. Σε διεθνείς οργανισμούς και δικαστήρια η επίκληση του δόγματος από την ΚΔ δεν είναι αποδεκτός λόγος για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο Συμβούλιο της Ευρώπης και το ΕΔΑΔ τουλάχιστον, το «δόγμα της ανάγκης» έχει πάθει ανεπανόρθωτη ζημιά, κι αυτό θα συνεχίσει παρόλο που η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα επιτρέπει τον περιορισμό κάποιων ατομικών δικαιωμάτων λόγω «ανάγκης». Οι θεσμοί της ΕΕ δεν αποδέχονται την επίκληση του δόγματος της ανάγκης από την ΚΔ ως λόγο παραβίασης του πυρήνα δικαιωμάτων που αποτελούν μέρος του κεκτημένου. Μπορεί η νομική τάξη του Συμβουλίου της Ευρώπης να μην αποτελεί μέρος του ευρωπαϊκού κεκτημένου, ωστόσο, οι δύο νομικές τάξεις όχι μόνο τέμνονται και αλληλοεπηρεάζονται αλλά, σε διάφορα σημαντικά ζητήματα, συγκλίνουν.ⁱⁱ Περαιτέρω, στην περίπτωση του κυπριακού καθεστώτος εξαίρεσης, *συνδημιουργούν νέα πολιτικονομικά δεδομένα που μεταβάλλουν τις υφιστάμενες πραγματικότητες.*

Στην Κυπριακή Δημοκρατία έχουν τεθεί κάποια ασθενή δικαστικά όρια. Ωστόσο, η κριτική μου δεν είναι τόσο κριτική των ορίων του δόγματος σε σχέση με το γράμμα ή το πνεύμα του νόμου αλλά *μια συνολική κριτική στον πυρήνα της λογικής της εξαίρεσης ως μορφής αυταρχικού κρατισμού.* Η συγκρουσιακή λογική των δύο εθνοτικών-εθνικών κρατισμών που οικοδομούνται στη βάση της «έξωθεν απειλής», της «έκρυθμης κατάστασης», και της «αδήριτης ανάγκης του κράτους», νομιμοποιούν και καθιστούν πηγές δικαίου τα imperial και μεταποικιακά καθεστώτα εξαίρεσης. Επίσης, δημιουργούν, παγιώνουν, και δικαιώνουν νέα εθνοτικά και κρατικά εμπόδια στην λύση του Κυπριακού, κι ως παρουσιάζονται απλώς ως απόρροια ή συνέπεια ή/και προσωρινή διευθέτηση ενόσω εκκρεμεί το Κυπριακό. Περαιτέρω, λειτουργούν ανασταλτικά στην ανάπτυξη υπερεθνοτικών κινήματων με ταξικές και άλλες κοινωνικές παραμέτρους που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν ρόλο στην υπέρβαση τις συνεχιζόμενης διαίρεσης της χώρας.

Σημαντική διάσταση είναι η παρούσα πολιτική συγκυρία που έχει τη δυνατότητα να ανατρέψει τα δεδομένα. Η εκλογή του Δημήτρη Χριστόφια στην Προεδρία της Δημοκρατίας, το Φεβρουάριο του 2008, καταγράφει το τέλος ενός πολιτικού κύκλου

και την αρχή ενός νέου κύκλου. Η συγκυρία που περιλαμβάνει τόσο την κατάθεση και απόρριψη του σχεδίου Ανάν, όσο και τα άμεσα αποτελέσματα της ένταξης μιας διαιρεμένης Κύπρου στην ΕΕ μπήκε στη δεύτερη και τελική της φάση, ίσως την πιο ελπιδοφόρα, ενώ παράλληλα αποτελεί και τη μεγαλύτερη πρόκληση. Διανύουμε όχι μόνο το τέλος της ενταξιακής συγκυρίας που περιγράφει ένα «μικρό κύμα» της ιστορίας, αλλά το τέλος της εποχής μιας κατάστασης εξαίρεσης που είχε ως έναν από τους κεντρικούς άξονές της το «δόγμα της ανάγκης». Καταλήγω στο συμπέρασμα ότι βιώνουμε το όριο ενός «μακρού κύματος της ιστορίας» και που διαρκεί πάνω από σαράντα χρόνια. Το δόγμα της ανάγκης είναι το ε/κ μέρος της κατάστασης εξαίρεσης που αποτελεί κεντρική έκφραση της διαλεκτικής του έθνους-κράτους και που διεισδύει στην κοινωνία σε βαθμό που (επι)καθορίζει τι θεωρείται νόμιμο, φυσιολογικό και δίκαιο. Το δόγμα ξεκίνησε ως ελαστικό νομικό φάντασμα που επινοήθηκε από το Κυπριακό Ανώτατο Δικαστήριο, του οποίου η ίδια η σύσταση ήταν έξω από τα πλαίσια του συντάγματος, για να δικαιολογήσει μια «κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» που δεν είχε καν κηρυχθεί από την εκτελεστική εξουσία, όπως εξάλλου προνοούσε το σύνταγμα (άρθρο 183) και να νομιμοποιήσει αναστολή θεμελιωδών συνταγματικών προνοιών. Μια ιστορική πορεία όπου η εθνοτική/εθνικιστική αντιπαράθεση τεμνόταν με τη διεθνή ψυχροπολεμική αντιπαράθεση και τις υποϊμπεριαλιστικές αντιπαλότητες στο νοτιοανατολικό σκέλος του NATO και που είχε διαμορφωθεί σε ένα πολύ ειδικό νομικό μόρφωμα, ένα καθεστώς εξαίρεσης ή εκτάκτου ανάγκης. Ήρθε η ώρα αυτό το καθεστώς να ξεπεραστεί.

ⁱ Το κείμενο βασίζεται σε ένα εκτενέστερο έργο μου, Τριμικλινώτης, Ν. (2010) *Η Διαλεκτική του Έθνους-Κράτους και το Καθεστώς Εξαίρεσης, Κοινωνιολογικές και Συνταγματικές Μελέτες για την Ευρω-Κυπριακή Συγκυρία και το Εθνικό Ζήτημα*, Σαββάλας, Αθήνα.

ⁱⁱ Για τον Αιμιλιανίδη, Α. (2006, *Η Υπέρβαση του Κυπριακού Συντάγματος*, Αθήνα/Θεσσαλονίκη) το «δόγμα της ανάγκης» είναι μορφή υπέρβασης του συντάγματος, θεωρώντας την θεμιτή, νόμιμη κι αποτελεσματική.

ⁱⁱⁱ Βλ. Τριμικλινώτης (2010).

^{iv} Βλ. Habermas, J. (2005) *Ο Μεταεθνικός Αστερισμός*, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα.

^v Βλ. Τριμικλινώτης 2010 C. M. (2008) "On the Cypriot States of Exception", *International Political Sociology* (2008) 2, pp. 145–164

^{vi} Προσομοιάζει με την προσέγγιση του Κωνσταντίνου (βλ. Constantinou, 2008).

^{vii} Βλ. Τριμικλινώτης 2010.

^{viii} Schmitt, C. (1994) *Πολιτική Θεολογία, τέσσερα κεφάλαια γύρω από την διδασκαλία περί κυριαρχία*, μετάφραση Παν. Κονδύλης, ΛΕΒΙΑΘΑΝ, Αθήνα, σελ.17.

^{ix} Βλ. Weber, M. (1996) *Κοινωνιολογία του Κράτους*, Κένταυρος, Αθήνα.

^x Βλ. Agamben (2005) *Homo Sacer, Κυρίαρχη Εξουσία και Γυμνή Ζωή*, Scripta, Αθήνα και (2007) *Κατάσταση Εξαίρεσης*, Πατάκης, Αθήνα.

^{xi} Agamben 2005: 256

^{xii} Agamben 2005: 257

^{xiii} Μηλιός, Γ. (1996) *Ο Μαρξισμός ως Σύγκρουση Τάσεων*, Κριτική, Αθήνα, σλ. 118.

^{xiv} Αλτουσέρ Λ. (1994) *Θέσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα.

^{xv} Βλ. Πουλαντζάς, Ν. (1974) *Φασισμός και Δικτατορία*, Θεμέλιο, Αθήνα.

^{xvi} Βλ. Πουλαντζάς, Ν. (1975/2006) *Κρίση των Δικτατοριών*, Θεμέλιο, Αθήνα.

^{xvii} Πουλαντζάς, Ν. (1991) *Το Κράτος Εξουσία, Σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα.

^{xviii} Αντλώντας από τους Schmitt (1994) και Agamben (2005)

^{xix} Πουλαντζάς (1991, σελ. 292).

^{xx} Υπόθεση *The Attorney-General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and others* CLR 195 (CA).

^{xxi} Υπόθεση *Ibrahim*, σελ. 215

^{xxii} Υπόθεση *Ibrahim*, σελ. 234-235.

^{xxiii} Υπόθεση *Mustafa Ibrahim*, σελ. 247

- ^{xxiv} Pikis, G. M. (2006) *Constitutionalism – Human Rights – Separation of Powers, The Cyprus Precedent*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, σελ. 94.
- ^{xxv} S/s573 ή S/RES/186(1964)
- ^{xxvi} Βενιζέλος, Ε. (2000) *Το Κυπριακό Ζήτημα, η κυπριακή συνταγματική τάξη και προοπτικές ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα/Θεσσαλονίκη, σελ. 104.
- ^{xxvii} Μάνεσης, Α. (1991) *Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος*, Ι Εισαγωγή, Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, σελ. 235-248.
- ^{xxviii} Πουλαντζάς 1991
- ^{xxix} Schmitt, 1994: 17
- ^{xxx} Λοίζου, Α. (2001) *Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία, σελ. 12.
- ^{xxxi} βλ. Παπαφιλίππου, Λ. (1995) *Το Δίκαιο της Ανάγκης στη Κύπρο*, Λευκωσία, σελ. 236, Pikis 2006, Αιμιλιανίδης, 2006, και Νικολάου, Η. (2000) *Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων και της κατανομής των αρμοδιοτήτων των οργάνων του κράτους στην Κύπρο*, Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, Παπασάββας, Σ. (2002) «Στοιχεία Συνταγματικού Δικαίου», Βασιλακάκης, Ε.- Παπασάββας, Σ. (2002) *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, σελ. 109-141.
- ^{xxxii} Νικολάου, 200: 179
- ^{xxxiii} Αιμιλιανίδης, 2007: 97-98
- ^{xxxiv} Παπαφιλίππου, 1995: 242
- ^{xxxv} Παπασάββας, 2002: 131-132
- ^{xxxvi} Βλ. Tamkoç, Μ. (1988), *The Turkish Cypriot State, the Embodiment of the Right to Self-determination*, Κ. Rustem and Brother, London, Necatigil, Ζ. Μ. (1989) *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, Oxford University Press, Oxford, Moran, Michael (1999) *Sovereignty Divided: Essays on the International Dimensions of the Cyprus Problem*, Nicosia: CYREP, Özersay, Κ. (2005) 'The Excuse of State Necessity and its Implications on the Cyprus Conflict', *Perceptions: Journal of International Affairs* 9 (4): 31-70.
- ^{xxxvii} Aziz v Cyprus, ECHR, Application No 69949/01, Judgment 22 June 2004.
- ^{xxxviii} Sener Levent v Adamou και άλλοι, Application No 1/2004, Judgment 11 June 2005 και *Shener Levent v Cyprus and Others*, Appeal No 3821, Judgment 11 June 2004.
- ^{xxxix} Ali Erel and Mustafa Damdelen, v Cyprus and Others, Supreme Court of Cyprus, Application No 759A/2006, Judgment 30 April 2007.
- ^{xl} Έτσι χαρακτήρισε ο Αχιλλέας Δημητριάδης τις εξελίξεις αυτές («European Law and its Effects on Cyprus», Summary of Presentation by Achilleas Demetriades, Nicosia, *Cyprus three years after EU accession: A member state with a divided legal system*, International conference in Berlin on occasion of the German EU council presidency, Γερμανο-Κυπριακό Φόρουμ, 14 May 2007, βλ. <http://www.dzforum.de/downloads/020102107.pdf>
- ^{xli} Loizidou v Turkey, ECHR, Judgment 28 July 1998.
- ^{xlii} *Xenides-Arestis v Turkey*, ECHR, Application No 46347/99, Judgment 22 December 2005 και *Xenides-Arestis v Turkey*, ECHR, Application No 46347/99, Judgment 7 December 2006.
- ^{xliii} Βλ. Τριμικλινώτης 2010.
- ^{xliv} Nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=864000&portal=hbk&source=externalbydocnumber&tabl>
- ^{xlv} Βλ. Τριμικλινώτης 2010.
- ^{xlvi} Περί Ακινήτου Περιουσίας (Προσωρινάι διατάξεις) Νόμος αρ. 49/1970
- ^{xlvii} Οι τ/κ περιουσίες (Διαχείριση και άλλα ζητήματα) Προσωρινές Διατάξεις 1991 όπως τροποποιήθηκε.
- ^{xlviii} Στην προσφυγή του Arif Mustafa το δικαστήριο εξέδωσε διάταγμα που επέτρεψε για πρώτη φορά το δικαίωμα επιστροφής της περιουσίας του σε Τουρκοκύπριο που διαμένει στη Λεμεσό. Ωστόσο, στις κατοπινές υποθέσεις με Τ/Κ ιδιοκτήτες περιουσιών μπροστά σε άλλους δικαστές φαίνεται μια απόπειρα «ανασκευής» του «δόγματος της ανάγκης». Σε κάθε περίπτωση, η αμφισβήτηση του ρόλου του «κηδεμόνα τ/κ περιουσιών» από αιτήσεις Τ/Κ στο ΕΔΑΔ κατά πάσα πιθανότητα θα οδηγήσουν στην κατάρρευση του «κηδεμόνα». Περαιτέρω, ο διακανονισμός που έκανε Ε/Κ ιδιοκτήτης γης στο βορρά για ανταλλαγή της γης του με γη που ανήκει στο ΕΒΚΑΦ στο νότο, αν τελικά εγκριθεί από το ΕΔΑΔ δημιουργεί νέα δεδομένα στο περιουσιακό και στα καθεστώτα εξαίρεσης βορείως και νοτίως του συρματοπλέγματος.
- ^{xlix} Βλ. Constantinou 2008.
- ¹ Αλτουσέρ, (2004) «Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης», *Θέσεις*, τ.88, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2004, σελ.86-94 και (2006) *Philosophy of the Encounter, Later Writings 1978-1987*, Verso, London.
- ⁱⁱ Οι Lenearts Van και Nuffel (2005: 719-733) αναφέρονται στις διαδικασίες συνταγματικής σύγκλισης μέσα από το κεκτημένο των «θεμελιωδών δικαιωμάτων» και αυτό επιβεβαιώνεται με τη Συνθήκη της Λισαβόνας (βλ. Lenearts, Κ. και van Nuffel, Ρ. (2005) *Constitutional Law of the European Union*, Sweet & Maxwell, London, σελ. 733-734.

